

„Dlouho jsem chodil brzy spát.“ K hledání ideálního tvaru Proustova *Hledání*

Jovanka Šotolová

Univerzita Karlova

iliteratura@iliteratura.cz

„FOR A LONG TIME I WOULD GO TO BED EARLY.“ TO FIND THE IDEAL FORM OF PROUST'S *IN SEARCH OF LOST TIME*

The name of Jiří Pechar is inextricably tied up with the Czech translation of Marcel Proust's *In Search of Lost Time*. The second complete publication of the novel was undertaken by the publisher Rybka in 2012 — its first two volumes, translated by Prokop Voskovec, were carefully revised and the rendition of the third to seventh volumes was, after Voskovec's death, taken up by Pechar. Pechar's participation in the revision was crucial as he drew on his profound knowledge of Proust's complete oeuvre and its specifics. This analysis relies on the working document provided by Pechar, and it reveals that it is possible not only to generalize about the emendations and categorize them, but also to present the arguments accompanying them. Based on a detailed comparison of selected passages, it makes it clear that Pechar's translation does work in Czech: besides being sophisticated and well grounded in theory, it offers brilliantly worded, reader-friendly solutions.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Jiří Pechar — Marcel Proust — *Hledání ztraceného času* — překlad literárního textu

Jiří Pechar — Marcel Proust — *In Search of Lost Time* — translation of a literary text

Věta „Longtemps je me suis couché de bonne heure“ patří ve Francii k nejznámějším literárním referencím. A u nás? Nikoli: těžko odhadnout, kolik potenciálních dotázaných — vyjmu-li hrstku kolegů romanistů — by patřičně zareagovalo na dotaz, co jim říká věta „Dlouho jsem chodil brzy spát“, případně „Dlouho jsem uléhával velmi brzy“.¹ Troufám si tvrdit, že tato sentence do našeho kulturního kánonu nepatří a literární celebritou už se nestane.² Může tomu být na vině překlad? Jistěže ne. Totiž: protentokrát určitě ne. Jde o komplexnější otázku vztahující se k tomu,

1 České překladové varianty incipitu *Hledání ztraceného času* od P. Voskovce (Proust I 1979, s. 17; Proust I 2012, s. 9) a J. Zaoralka (Proust I/1 1927, s. 3).

2 A to ani v době internetové a globální: zběžný dotaz do vyhledávače pro francouzskou verzi nabídně 18 600 výsledků (jistě, nemusí jít jen o aluze na Proustovo *Hledání*), u české se načte 48 výsledků, resp. 0 výsledků pro starší českou variantu překladu (jistě, mnohé z nich nemají s Proustem nic společného) [dotaz 2018-08-01. Tato čísla určitě (naštěstí) přímo neodrážejí počet čtenářů francouzské *À la recherche du temps perdu* a českého *Hledání ztraceného času*.

jak se vytváří kánon „světové literatury“, jak je vnímán v kontextu dané „národní“ literatury, a v tomto případě zejména také k tomu, nakolik může mít incipit literárního díla zástupnou roli v recepci tohoto díla. Což zase souvisí i povšechněji s kulturní výbavou, potažmo způsobem výuky literatury ve škole. Francouzský incipit slavného díla se nestal slavným sám o sobě, vždyť ona věta neříká nic převratného a není formulována šokujícím způsobem. To, že první věta v jistém smyslu charakterizuje — a zastupuje — celé dílo, není dílem čiré náhody. Stejně tak není náhoda, že si jako východisko pro tyto úvahy vybíráme právě větu z Proustova slavného románu: jednak jde o pěkný příklad, jednak, a to je zde důležité, je Proust v našem prostředí pevně spojen se jménem Jiřího Pechara. Pechara jako překladatele a také teoretika (mj.) překladu. První větou se dále již zabývat nebudeme — je ostatně na překlad (relativně) jednoduchá, což zdaleka nelze říci o zbytku sedmísvazkového díla —, zaměříme se na Pecharův přístup k překladu *Hledání ztraceného času* obecně, a především na jeho roli při revizi Voskocova překladu prvních dvou svazků téhož díla. Dotkneme se rovněž otázky, je-li české *Hledání* spíše „Pecharovo“, anebo skutečně Proustovo.

Ve stati „Poetická funkce“ Jiří Pechar (2002) připomíná Jakobsonovu definici a konfrontuje ji s názory pestré skupiny teoretiků.³ Záměr jeho argumentace je jiný, my se však odvoláme na to, v čem Pechar u zmíněných autorů nachází jistou spojnicí: jde o zaměření na sdělení samo, o moment, kdy se arbitrárnost může stát motivovaností, přičemž poetická funkce tkví v „napětí mezi povědomím o totožnosti mezi znakem a věcí a mezi povědomím o jejich netotožnosti“ (tamtéž, s. 118–120).

Není sporu o tom, že poetická funkce je základním rysem umělecké literatury. Je také samozřejmé, že o její zachování bude usilovat překladatel.⁴ Nabízejí se však dvě otázky: zaprvé, může být to, co v původním díle bylo jen do jisté míry vědomou intencí, v překladu zachováno se stejnou lehkostí a samozřejmostí? A zadruhé, může se — a do jaké míry se má — překladatel „předvést“, a nakolik by měl „zůstat v pozadí“?⁵ Levý k tomu říká: „Stylistickým laděním prakticky každý překladatel [...] vnučuje originálu — ve větší či menší míře — svůj styl, a tím i své pojetí díla“ (Levý 2012, s. 62). Vezmeme-li hlas z praxe, například uznávaný překladatel Zábřana se ohrazuje: „Neztotožňuji se s překládaným autorem nikdy. On a já jsme dva různí lidé se zcela rozdílnými úkoly. On věc napsal, já ji mám přeložit. Právě jen přeložit, nikoli ji napsat za něho.“⁶ Také Pechar ve stati „Analýza překladů“ zmiňuje: „Je iluzí představovat

3 Todorova, Šklovského, Barthesa, Genetta, Ransoma, Tyňanova, Mukařovského či Goldmanna.

4 Jedním z východisek práce překladatele umělecké literatury je pochopení předlohy, její interpretace a poté přestylizování (Levý 2012, s. 50).

5 Či jinak, podle Levého: „překladatel je tím lepší, čím nenápadnější je jeho účast na díle“ (tamtéž, s. 101) Před ním tuto tezi rozvinul Georges Mounin v metafoře o „verres transparents“ a „verres colorés“ (průsvitných a zbarvených sklech), když popisoval rozdíl mezi překladem upřednostňujícím prvky zdrojového textu (tj. překladem věrným, doslovným) a překladem kladoucím důraz na prvky jazyka cílového (tj. volný, adaptační). (Mounin 1955, 109) Viz též dále, Toury a Bermann. Nověji se otázkou „neviditelnosti“ [invisibility] překladatele zabývá zevrubně L. Venuti (1995).

6 „... Mohu překládaného autora obdivovat, mohu jím být uchvácen, mohu jej milovat, mohu se mu posmívat, ale neztotožňuji se s ním. Nevím, proč bych to dělal. Nevím, jak by to

OPEN ACCESS

si, že může existovat jediný dokonalý překlad, žádným jiným nenahraditelný: text originálu připouští vždy odlišná překladatelská řešení, mezi nimiž musí překladatel volit“ (Pechar 2002, s. 223).

A nejde jen o „slovička“. Odlišnost překladatelských řešení lze samosebou sledovat na různých rovinách textu, přičemž vystihnout výše zmíněné „stylistické ladění“, pokusit se uchopit moment, „kdy se arbitrárnost může stát motivovaností“, je pro překladatele uměleckého textu největší výzvou. Ve Francii se touto dobou hodně mluví o novém překladu Orwellova románu *1984* (původní pořídila Amélie Audiberti a je z roku 1950), jehož autorkou je Josée Kamoun. Při své práci se mj. rozhodla anglické préteritum (minulý čas prostý, *past simple*) ve francouzštině systematicky nahrazovat přítomným časem.⁷ Užití minulého „*passé simple*“ by ji totiž nutilo sáhnout po celé kaskádě dalších minulých časů a jejich složených tvarů,⁸ které text rozvolňují. Navíc anglické préteritum zdaleka není tak jasně spjaté s jedinou stylovou rovinou jako právě francouzské *passé simple*. Důvodem pro toto řešení byla snaha zachovat v překladu rytmus a spád zdrojového textu.⁹ Kamoun se při obhajobě svého postupu zaštiťuje slovy o tom, že originál se „nehýbe“ [*ne bouge pas*], zůstává, ačkoli někdy už pro jeho porozumění potřebujeme poznámkový aparát (zmiňuje příklad Racina). Pokud je text archaický nebo staromódní, vnímáme to jako jeho šarm. Naproti tomu překlad se vyvíjí. A každý překlad je dle jejích slov nový návrh [*proposition*]: v tom smyslu považuje i svůj překlad zkrátka za návrh, jak Orwella dnes číst. Překladatelce přitom nejde jen o věrný převod významových odstínů textu — zdůrazňuje, jak silně si uvědomovala, že na rozdíl od překladu vydaného roku 1950 se tentokrát obrací k publiku, které nemá s totalitou (ať nacistickou, anebo stalinistickou) žádnou zkušenost —, ale právě i o jeho tempo, náladu, zvuk. V té souvislosti mluví o tom, že i překlad musí mít svou hudbu, „*musique*“.¹⁰ Označení „*la petite musique*“ je ve francouzské literární vědě vžitě, jde v podstatě o termín. Nejčastěji s ním bývá spojován

mohlo prospět mé práci. Pro překladatele jsou nezbytné dvě věci: pochopit a umět. Všimněte si, že o ‚sebeidentifikaci‘, o ‚vcitování‘ a ‚splývání‘ s překládaným autorem hovoří zpravidla nepříliš dobří překladatelé. Většinou je to kouřová clona, takové ty řeči pro nezavěšené“ (Zábrana 1989, s. 372).

7 „... *L'écriture d'Orwell est nerveuse, sèche, coupante, même si certains passages sont au contraire très charnels bien que très retenus. Il fallait faire œuvre de sobriété. L'original emploie le préterit, qui, en anglais, est tout à fait spontané, parfois presque oral. En français, c'est le présent qui rend le mieux ce côté presque ascétique de l'écriture.*“ — vysvětluje autorka, viz webové stránky nakladatelství Gallimard. [online] [Cit. 2018-08-01]. Dostupné z: <[http://www.gallimard.fr/Media/Gallimard/Entretien-ecrit/Entretien-Josée-Kamoun.-Traduction-de-1984/\(source\)/302352](http://www.gallimard.fr/Media/Gallimard/Entretien-ecrit/Entretien-Josée-Kamoun.-Traduction-de-1984/(source)/302352)>.

8 „*une cascade de participes passés et imparfaits du subjonctif*“, z rozhovoru vysílaného v pořadu *Danse des mots* 19. 6. 2018 („1984 Nouvelle traduction de Josée Kamoun“), rozhovor s překladatelkou vedl Yvan Amar. [rozhlasový pořad, 24':20"–29"] [online] [Cit. 2018-08-01]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/emission/20180619-1984-nouvelle-traduction-josée-kamoun>>.

9 „*C'était pas pour actualiser [la traduction], c'était pour faire passer l'urgence. [...] Parce que toute traduction est une hypothèse, des traductions ce sont des hypothèses, des propositions*“ (tamtéž).

10 „... nous traducteurs, nous nous trahissons par notre souffle...“ (tamtéž).

Céline, jemuž velmi záleželo na tom, jak text zní. Nicméně před ním jej v eseji *Contre Sainte-Beuve* použil právě M. Proust.

Podobný experiment jako Josée Kamoun jistě překladatel může udělat, dokáže-li si ho obhájit. Vzpomeňme si na rozhodnutí Libora Dvořáka v případě nové verze Tolstého *Vojny a míru*,¹¹ kdy se rozhodl delší francouzské pasáže nahradit českým překladem uvedeným kurzívou — z francouzských součástí vyprávění tak vznikly poznámky odložené v závěru svazku. Jeho krok však byl veden snahou zpřístupnit román dnešnímu čtenáři. Josée Kamoun naproti tomu nechtěla francouzský text Orwellova románu v první řadě aktualizovat, modernizovat — její snaha byla především estetická, šlo jí o zachycení tonality textu.¹² „Krásné věci, které bychom napsali, kdybychom měli talent, v nás existují nezřetelně jako vzpomínka na kouzelnou píseň [...]“ uzavírá rovněž Marcel Proust *Zamyšlení nad Sainte-Beuvem* (Proust 1968, s. 335–336).

ČESKÉ HLEDÁNÍ

Český překlad Proustova *Hledání ztraceného času* je obdivuhodné dílo. A to nejen z hlediska objemu práce, jež na něm byla odvedena, ale zejména vzhledem k tomu, jak k ní překladatelé přistoupili. Na rozdíl od výše zmíněných dvou překladatelských počinů zde byla zvolena jiná strategie: záměrem je co nejpřesněji a nejvěrněji zachovat specifčnost zdrojového textu (ani v nejmenším však nemáme na mysli otrockou doslovnost a je jasné, že východiskem bylo též respektování možností češtiny).

Románová řada *La Recherche* vznikala v letech 1909 až 1922 a vycházela ve Francii v letech 1913–1927 (v nakl. Grasset a poté NRF, Gallimard). Připomeňme si, že na prvním překladu, pořízeném (jak bylo v dané době u nás běžné) velmi brzy¹³ pracovali čtyři překladatelé: J. Zaorálek, J. Vobrůvová-Koutecká, M. Jirda a B. Mathesius (vydán byl v letech 1927–1930 ve Fromkově Odeonu).¹⁴ Ač první český překlad *Hledání*

11 Vydalo nakladatelství Euromedia — Odeon, 2010.

12 „Lire la nouvelle traduction donne une sensation d'accélération... J'ai suivi le rythme original de la phrase, qui va droit au but. Le rythme d'un auteur est fondamental. Il n'en est pas nécessairement conscient, mais les accélérations subites, les staccatos, les ralentissements sont les traces de son corps dans l'écriture. Il fallait que ma traduction épouse ces rythmes. Un traducteur ne traduit pas des mots, il ne traduit pas des phrases, il traduit des effets.“ [rozhlasový pořad, 24':20"–29'] [online] [Cit. 2018-08-01]. Dostupné z: <[http://www.gallimard.fr/Media/Gallimard/Entretien-ecrit/Entretien-Josée-Kamoun.-Traduction-de-1984/\(source\)/302352](http://www.gallimard.fr/Media/Gallimard/Entretien-ecrit/Entretien-Josée-Kamoun.-Traduction-de-1984/(source)/302352)>.

13 První překlad do angličtiny vycházel mezi lety 1922 až 1931 pod názvem *Remembrance of Things Past* (pořídil ho C. K. Scott Moncrieff); teprve verze D. J. Enrighta z r. 1992 zavedla novější variantu titulu, *In Search of Lost Time* (v jeho převodu také uvádíme první větu anglického resumé tohoto článku). Rybka ale uvádí, že španělský, italský a polský překlad vycházely až na přelomu čtyřicátých a padesátých let, německý v letech 1953–1957 (Rybka 2012, s. 1–6).

14 Podíl jednotlivých překladatelů byl různý, Jaroslav Zaorálek je podepsán pod všemi částmi, jen díl III. pořídil Miroslav Jirda (*Ke Guermantům*), na 1. sv. I. dílu se Zaorálkem spolupracovala Jar. Vobrůvová-Koutecká (*Combray*) a na IV. dílu Boh. Mathesius (*Sodoma a Gomorra*).

obsahoval mnohé nepřesnosti a hlas několika překladatelů v něm možná nebyl tak pečlivě sjednocen, text rozhodně českému čtenáři zpřístupňoval. Dnes už ovšem místy působí archaicky, také metoda, či přesněji norma překladu se posunula (jak ukážeme dále). V r. 1964 vydává SNKLU v řadě Světová četba pouze *Swannovu lásku*, a to v překladu Josefa Heyduka (v nákladu 22 tis. výtisků).¹⁵ Druhý překlad celého souboru byl pořízen péčí nakladatelství Odeon (vycházel 1979–1988; I. i II. svazek v nákladu 15 tis. výtisků), přičemž na I.¹⁶ a II. dílu pracoval Prokop Voskovec¹⁷ a díly III až VII jsou z pera Jiřího Pechara. Ten je ovšem s překladovou variantou celého díla do jisté míry spojen už od začátku: celé vydání předznamenává Pecharův úvod předsa-zený před první svazek (s. 7–12).¹⁸

V této předmluvě se zmiňuje (Pechar 1979, s. 9) často tradované Šaldovo odmítnutí Proustova *Hledání*. Nutno zdůraznit, že Šalda nemá na mysli jazyk a styl díla, ale jeho tematiku.¹⁹ Také Rybka (2012, s. 3) mluví o tom, že Proustova tvorba „nikdy nepronikla hlouběji do českého intelektuálního povědomí“ a že se „s Proustem míváme“. Těžko přijmout jeho tvrzení, že hlavním důvodem může být opožděné uvedení nového překladu *Hledání* na český knižní trh (přelom 70. a 80. let oproti údajně vhodnějším letům šedesátým). Na druhé straně mýtus o stylistické a tematické náročnosti

15 Tedy 2. svazek I. dílu. V reedici vyšlo v nakl. Mladá fronta r. 1997 (2. vyd., v MF 1.) a v nakl. Garamond r. 2017 (3. vyd.).

16 I. díl (*Svět Swannových*) vyšel v tomto překladu v reedici v nakl. Levné knihy r. 2007.

17 Na složitou tehdejší situaci vzpomíná překladatelka Jarmila Fialová, redaktorka odeonského vydání: „... Redigovala jsem například Prousta. To byl strašlivý redaktorský oříšek. Já vám řeknu, že po Proustovi jsem měla depresi. Začal to dělat pan doktor Voskovec, a když jsem redigovala první díl, tak umíral. Během práce na druhém díle umírala paní Voskovcová, která sice do toho nezasahovala, ale mě to vždycky zasáhlo“ (Rubáš, 2012, s. 79). Pechar na spolupráci s Fialovou vzpomíná v jiném tónu: „Když jsem dělal překlad Prousta, byla tam velmi sympatická redaktorka, která ostatně vydávání Prousta prosadila, což bylo nejprve obtížné (ale když to nakladatelství už vydalo, tak se naopak režim mohl chlubit svou tolerancí). Redaktorka, která jinak měla ve zvyku navrhopvat jen minimum zásahů, měla k *Hledání ztraceného času* osobní vztah a navrhla mi tam řadu změn. Tykali jsme si a ona mi ty připomínky napsala humorným tónem. Kontrolou jsem strávil několik dní, skončil jsem v neděli uprostřed noci a stejným humorným tónem jsem jí vypsal, kde její návrhy byly nesprávné. A poslední věta byla, že verzi, kterou jí odevzdávám, pokládám za definitivní a že to tak má jít do tiskárny“ (tamtéž, s. 289).

18 Dnes již těžko pochopitelná zdlouhavost edičních počinů způsobila, že v době, kdy se první svazek dostává do ruky čtenářům, obsahuje již Pecharovu předmluvu zpravující na posledních řádcích o tom, že „úmrtí, které přetrhlo překladatelskou práci Prokopa Voskovce, způsobilo, že [...] od třetího svazku se překladu ujímá autor těchto řádků [myšleno Pechar]“ (Pechar 1979, s. 12).

19 Šalda se v poměrně obsáhlé studii „O dnešním položení tvorby básnické“ věnuje popisu tvorby zejména francouzských autorů, kriticky je srovnává s klasiky a pranýřuje některé, tehdy nové prvky literární tvorby. U Prousta (věnuje mu pouze část studie, s. 327–335) odsuzuje jeho zaměření na spánek a nevědomí, nelíbí se mu jeho pojetí — a podání — věci spjatých s láskou a s city. Úvahu uzavírá: „[...] v moderní francouzské literatuře se i velcí mistři jako Proust a Gide nedostávají nad rozkladný subjektivism. Podávají mnohem spíš své vnitřní tendence než charakteru a typu“ (Šalda 1932–1933, s. 333–334).

textu svou roli jistě hraje, podobně jako časový odstup od vzniku díla. Ty samé aspekty ovšem mohou odrazovat (a jistě také odrazují) i čtenáře francouzské.

Přesto v roce 2012 nakladatelství Rybka Publishers přistoupilo k odvážnému kroku a celý soubor vydalo znovu, přičemž se pustilo i do náročné revize textu. Nakladatel Rybka v předmluvě uvádí: „Jestliže Pecharův kongeniální překlad nedoznal v našem vydání žádných změn, překlad Voskocův (zejména díl II), jemuž úmrtí nedovolilo dílo dokončit, si vyžádal nezbytnou revizi.“²⁰ Stálo by za to zjistit, zda (běžný, ale i poučený) český čtenář potřebu této revize pociťoval a zda vůbec vnímal a vnímá nějaký rozdíl ve znění prvních dvou a zbylých svazků. Nicméně v médiích tehdy zaznělo, že úpravy snad měly být ke škodě věci (viz dále) — takové tvrzení by však bylo nutné opřít o detailní analýzu. Podrobné srovnání obou verzí totiž ukazuje, že text se v jistých pasážích skutečně proměnil výrazně: jenže úpravy mu prospěly.

BEZ NÁVODU

Jak správně přistoupit k překladu *Hledání*? Translatologie jako vědecká reflexe překládání často operuje s pojmem „norma“, resp. „dobová norma“ překladu. Je to někdy poměrně jasný koncept — například při popisu či analýze překladů z 19. století. Čím blíže se ocitáme okamžiku uvažování o tom, jak tato „norma“ vypadá, její obsah je vágnější.²¹ Jaká je dnešní norma překladu umělecké prózy? Detailní teoretickou reflexi této problematiky najdeme zejména u Touryho (1995)²² nebo Chestermana (1997)²³ — jde především o popis toho, co lze za normu považovat, případně jak norma působí. Pro volbu konkrétní strategie přístupu k určitému překladu však nestačí znát teorii, cenná je zde zejména čtenářská zkušenost umožňující rozeznat specifickou daného textu a díla v rámci zdrojové i cílové kultury. Norma jako soubor jakýchsi (nepřesných!) pravidel může mít roli preskriptivní, ale její úloha i síla je spíše slabší. Pojem normy tak zůstává pro vědu o překladu především metodou deskriptivní. Pechar se k této problematice vyjadřuje opakovaně:

... normu překladu nelze formulovat na základě apriorních teoretických vývodů, nýbrž [...] musí být zjišťována analýzou konkrétních překladů v určité konkrétní kulturně historické situaci (Pechar 1986, s. 8).

20 „Na úpravách se podíleli Jiří Pechar (díl II), Olga Sixtová (díl I) a vydavatel (díly I a II)“ (Rybka 2012, s. 1–2).

21 Popisem vývoje překladové normy v našem prostředí se zabývá L. Mundeová (2018, s. 32–58).

22 Zabývá se mj. normou výchozí, která odráží překladatelsko rozhodnutí, zda bude směřovat k překladu adekvátnímu (poplatnému normám zdrojového textu) anebo přijatelnému (drží se norem cílové kultury). Toto dělení má blízko k francouzské terminologické opozici mezi „sourciers“ a „ciblistes“, viz např. A. Berman (1999) a jde o obdobné hledisko jako u Levého (norma reprodukční a norma uměleckosti).

23 Rozlišuje normy a strategie; definuje normy produktové a procesuální, případně profesní — jež mj. určitým způsobem plní normy očekávání.

Bez ohledu na [...] dobově podmíněné překladové normy a teorie je ovšem třeba zdůraznit, že překlad uměleckého textu připouští vždy různé varianty, a to i v případě uměleckého textu prozaického. [...] Z translátologické analýzy nevyplývají ovšem nějaká pravidla, jimiž by se měl překladatel řídit: translátologie může zpravidla jen upozornit na různé varianty možných řešení, ale volba mezi nimi je věcí překladatelova osobního pojetí“ (Pechar 2018, s. 14–15).

V praxi, tedy mezi překladateli a redaktory, nicméně kolují leccjaké rady a zvyklosti, četné jsou i různé předsudky o tom, jak se má či nemá překládat, jak se má či nemá přistupovat k určitým jazykovým jevům, k reáliím (to popisuje výše zmíněná „profesní“ norma dle Chestermana). Každý zkušenější překladatel má svůj způsob řešení složitějších záležitostí, každý redaktor má určitý názor na to, jak postupovat ve sporných případech. Namátkou: překlad či přechylování osobních jmen, převod pařížských ulic, grafický způsob uvození přímé řeči v dialogu... Řeší se však i subtilnější stylistické záležitosti: dlouhé věty, interpunkce. A velmi často slycháme zvláštní doporučení, často dokonce formulovaná jako „zásady“ (tedy takřka „normativní“ poučky) o tom, že „čeština nesnese dlouhé věty“, „čeština vymýtla přechodníky“, „čeština neužívá dvojtečku jinak než pro výčet“, „čeština je méně expresivní než francouzština“, a proto je v překladu „nutné potlačit výskyt vykřičníků a výpustek“...! Novější translátologické teorie, zejména pokud používají nástroje korpusové lingvistiky, se věnují „překladovým univerzáliím“ a tyto různé negativní posuny kategorizují do cca čtyř skupin (normalizace, popř. standardizace, simplifikace, explicitace, nivelizace) (Nádvořníková a Šotolová 2016, s. 189–192). Ukazuje se především, že tyto tendence jsou společné všem překladům nezávisle na směru překládání.²⁴ Nejde tedy o „slabosti“ češtiny, ale spíše o strach překladatelů a redaktorů vykročit za rámec běžného (banálního?) užití jazyka a stylu. Na podobné předsudky o jakési omezené kompetenci češtiny pak často vystačí jediná odpověď: nečetli jste Hrabala! Neviděli jste český překlad Prousta!

Překlad Proustova *Hledání* je v podstatě učebnicí překladu. To, že se překladatelům (zde konkrétně Voskocovi i Pecharovi, ale nahlédneme-li do varianty Zaoralčkové či Hejdukovy, v přístupu ke stylistice textu nové verzi odpovídají) podařilo tak věrně převést jak několikavrstevnatou pojmovou složku textu,²⁵ tak i složité syntaktické

24 Výzkum publikovaný ve zmíněné monografii ukázal, že například středník v překladech ruší jak český, tak francouzský překladatel — s ohledem na představu, že v „jeho“ cílovém jazyce není toto interpunkční znaménko stylisticky únosné. Na druhé straně anketa, na niž odpovědělo 55 českých překladatelů, zase ukázala, že 44 % respondentů užívá středník i (nebo zejména) tam, kde ve zdrojovém textu nebyl, protože jim pomáhá zřehlednit souvětí (Nádvořníková a Šotolová 2016, s. 197).

25 „Interpretaci a analýz, které mu byly věnovány, je bezpočet,“ připomíná Fulka a *Hledání* dále charakterizuje: „těchto sedm svazků čtenáři poskytuje nekonečné množství podnětů jak ke čtenářskému potěšení, tak k přemýšlení, neboť Proust není jen spisovatel, ale i výjimečný filosof, estetik i sociolog. Jeho dílo je natolik komplexní a mnohvrstevnaté, že zůstává — a navždy zůstane — pro čtenáře tajemstvím: můžeme je číst opakovaně, ale nikdy mu nelze být beze zbytku práv a proniknout do jeho vnitřní architektiky natolik, aby- chom mohli říci, že nám nic nového už nemůže dát“ (Fulka 2012, s. 364–411).

struktury,²⁶ svědčí nejen o jejich jazykovém talentu a vytříbené formulační zdatnosti, ale dokazuje to i jejich bohatou zkušenost s četbou a interpretací francouzské literatury: právě uvážlivost rozhodnutí nerušit nic z jazykové a textové specifiky díla a odvaha vystavět v češtině pokud možno rovnocenný text je chvályhodná. Zároveň jako by tento počín dodnes jaksi obrozenecky hlásal, že čeština sama „je všeho schopna“, že je dostatečně bohatá a rozmanitá. Ostatně Pechar nejenže toto obsáhlé dílo přeložil (a před nedávnem se zapojil do revize textu při příležitosti nového vydání), svou práci na překladu zúročil i v několika studiích o překladu, v nichž samosebou zmiňuje především syntaktickou složitost a specifičnost textu. Když se v *Otázkách literárního překladu* (1986) rozepisuje o syntaktických transformacích nutných při překladu z francouzštiny do češtiny anebo o abstraktním charakteru francouzské umělecké prózy, dokládá svá tvrzení i na úryvcích z Prousta. Píše:

Překladatelská obratnost předpokládá smysl pro [...] větné transformace [...], poněvadž výstavba věty u mnoha moderních jazyků se liší podstatně od výstavby věty české. [...] francouzština dovoluje v uměleckém stylu [...] ponechat skutečné logické vztahy nevyjádřeny a nechat na čtenáři, aby je sám uhadoval. [...] český čtenář [však] není navyklý, že se ponechá v takové míře na něm, aby si sám nacházel logickou souvislost mezi členy věty“ (Pechar 1986, s. 31–32).

V jeho stati „Analýza překladu“ zase čteme:

Dalo by se říci, že ve francouzštině je častěji než v češtině skutečná logická povaha spojení syntaktickou konstrukcí zastřena, a její přímé vyjádření při překladu francouzského textu vnímání usnadní, což má rovněž význam zejména při překladu dlouhých period, jaké nacházíme třeba v Proustově stylu. Věta: „Jestliže byl snadno nakloněn každému věřit, v tomto případě ho bylo těžké přesvědčit“ bude jistě logicky jasnější, nahradíme-li spojku „jestliže“ spojkou „ačkoli“. A když v takovém souvětí obě jeho části budou rozvity dalšími vedlejšími větami, umožní právě jen taková změna přehlednější členění celé periody“ (Pechar 2002, s. 227).

Uvidíme dále, jak se jeho teoretická reflexe odráží i v praxi, právě při samotném překladu, resp. při revizi Voskocova překladu *Hledání*.

Nad doslovem Josefa Fulky (2012) — jenž popisuje opravdu četné interpretační postřehy (týkající se *Hledání*) vycházející z vlastní četby, ale také úsporně, leč věcně reflektující skutečně široký rozptyl poznatků řady literárních teoretiků, naratologů, lingvistů, filosofů, literátů, překladatelů či kunsthistoriků — neodbytně vyvstává otázka, zda může (jakýkoli) překlad všechny ty (vědomé i nevědomé) instance původního textu, jeho nesčetné motivy, aluze, postřehy, skryté i prvoplánové souvislosti, stylistické jemnosti a filosofické nuance zachovat ve zcela odpovídajícím dávkování.

26 „Jeho [Proustův] svět — a tomu odpovídá větná stavba — je uspořádán hypotakticky, jako hierarchizovaná, integrovaná konstrukce, zatímco našemu vnímání je bližší (hrabalovské) parataktické řetězení v horizontálních sítích“ (Rybka 2012, s. 6).

Nabízí se odpověď, že samozřejmě ne. Není to v možnostech dvou jazyků, jejichž systémy se dokonale nepřekrývají. Není to v možnostech dvou kulturních prostředí, byť i poměrně blízkých. A není to v možnostech lidských — postihnout všechny zákruty myšlení druhého, odkrýt jeho taje zkrátka nelze. Svědčí o tom i nespočet interpretací *Hledání* včetně toho, jak se text proměňuje každým dalším čtením jediného čtenáře. Přesto však můžeme s nadhledem prohlásit, že český Proust je hoden, ba práv svého francouzského modelu. A Jiří Pechar je v tom ohledu důležitou personou.

Specifiku *Hledání* z hlediska náročnosti na překlad se pokusila shrnout už před námi Eva Voldřichová Beránková (2012, s. 77 ad.). S odkazem na G. Genetta uvádí:

... Proustův časoprostorově všudypřítomný vypravěč klade obrovské nároky na čtenářovu (a samozřejmě překladatelovu) schopnost zorientovat se v jednotlivých rovinách příběhu a seřadit si veškeré zmiňované události do správného časového sledu. V praxi to znamená nutnost opakovaně číst zhruba tři tisíce stránek díla obsahujícího přes pět set postav a zahrnujícího časové období čtyřiceti let (1880–1920) v užším slova smyslu.

Mohli bychom pracně vybírat a porovnávat pasáže z jednotlivých dílů, abychom odkryli karty překladatelské metody Voskovcovy i Pecharovy. Už při zběžném nahlédnutí je však její základ jasný: nanejvýš pečlivé úsilí o pochopení předlohy a o věrnost převodu. Nikde se nekrátí, nic se nezjednodušuje. Voskovec i Pechar počítají s tím, že výsledné dílo vloží do rukou obdobně poučeného a obdobně vybaveného příjemce. Zdaleka ne každý francouzský čtenář porozumí všem vrstvám a detailům textu a vůbec není zaručeno, že ocení vše, co dílo obsahuje. V téže situaci se (od přelomu 80. let a teď nově s revidovaným vydáním z r. 2012) ocitá i čtenář český. Příklady netřeba vršit: názorným důkazem budiž Spitzerova takřka stostránková studie „Ke stylu Marcela Prousta“ (2010, s. 416–499), kde překladatel Stromšík doplňuje původní znění citovaných úryvků o existující české překlady. Citovaných míst (zejména z I. dílu *Hledání*) je odhadem 250, a všechna znovu dokládají věrnost a přesnost převodu.

Jeden z ohlasů na nové vydání *Hledání* byl článek M. Charváta uveřejněný v *Tvaru*. Z velké části spočívá v osobní zpovědi o „rozkoši“²⁷ zažívané při četbě Prousta, dotýká se ale i mýtu o tom, že jde o četbu „nesnesitelně těžkou“, a vyvozuje, že na tom svůj díl nese překlad.²⁸ Charvát přímo uvádí, že Zaorálkův, popř. Voskovcův přístup je

27 „Historie překladů *Hledání* je u nás mimořádná už tím, že celý román (v osmi dílech) vyšel v češtině v letech 1927–1930, začalo se tedy vydávat pouze pět let po smrti Marcela Prousta a v roce vydání posledního dílu v originální francouzštině. Za tento olbřímí výkon vděčíme překladateli Jaroslavu Zaorálkovi a péči nakladatelství Odeon Jana Fromka. [...] je možné ještě dnes narazit v antikvariátech na toto vydání, pokochat se krásou předválečné češtiny a oddat se spolu se Zaorálkem slasti z Prousta. Protože číst Prousta je především rozkoš. To není provokace, nýbrž evidence vlastní zkušenosti“ (Charvát 2013).

28 „Mýtus *Hledání* jako nesnesitelně těžké četby je v našich končinách možná podmíněn dalším překladem. [...] První a druhý díl přeložil Prokop Voskovec starší, po jehož smrti v roce 1977 zbývající část *Hledání* dokončil Jiří Pechar. Voskovcův překlad je práv dílu, má samozřejmě své chyby, podobně jako překlad Zaorálkův, ale u Voskovce (jako u Zaorálka) je poznat, že se do díla ponořili a nechali se vést intuicí“ (tamtéž).

vhodnější, zatímco Pecharův těžkopádný,²⁹ bránící plynulě četbě. Jak ovšem správně podotýká Rybka,³⁰ v překladu je „plynulost“ sice důležitá, ale musí vycházet z toho, co obsahuje zdrojový text. Vnímání toho, co je „plynulý překlad“, se ostatně může dost lišit. Například překladatelka Věra Dvořáková uvedla Pecharův překlad Prousta za vrchol překladatelského umění.³¹ Jak již zaznělo výše, nejlepší metodou, jak na tuto věc získat zasvěcený pohled, je nepodléhat jen povrchním dojmům a pečlivě všechny verze porovnat — tedy zdrojový text a existující překladové varianty. U tak obsáhlého díla to jistě není možné učinit dokonale. Zkusme nejprve přiblížit aspoň některé aspekty toho, jak se české překladové verze vyvíjely. Čistě pro ilustraci jeden namátkový příklad toho, jak se tyto verze liší (pouze ve Voskovcově verzi z vydání 1989 a 2012 zvýrazňujeme změny, protože těmito dvěma vydáními se budeme zabývat i dále):

[Proust] Puisque (tout en continuant à fréquenter seul ses amis personnels, à qui il ne voulait pas imposer Odette quand ils ne lui demandaient pas spontanément à la connaître) c'était une seconde vie qu'il commençait, en commun avec sa femme, au milieu d'être, on eût encore compris que pour mesurer le rang de ceux-ci, et par conséquent le plaisir d'amour-propre qu'il pouvait éprouver à les recevoir, il se fût servi, comme un point de comparaison, non pas des gens les plus brillants qui formaient sa société avant son mariage, mais des relations antérieures d'Odette (Proust II 1918, s. 7).

[Zaorálek] Ježto (navštěvuje stále ještě, ale sám, své osobní přátele, jimž nechtěl Odettu vnucovat, nepožádali-li sami o seznámení s ní) začínal tím ve společnosti své ženy a uprostřed nových bytostí jakýsi druhý život, bylo by snad ještě

-
- 29 „Pokud nyní v Rybka Publishers vychází *Hledání* v redigovaném překladu Jiřího Pechara (díly II–VII) a Voskovcův překlad doznal značných změn (díly I–II), vyvolává to ve mně jisté rozpaky. Jiří Pechar je uznávaný překladatel s ohromným teoretickým záberem, ovšem na překladu je, myslím, znát ona teoretická pečlivost, která často brání plynulému toku textu. Číst Prousta znamená ponořit se do vln a nechat se jimi vést...“ (tamtéž).
- 30 „Jakkoli s Charvátém nesouhlasím, celý problém pěkně vystihuje. Jen dochází k opačnému závěru. Pecharův překlad je dobrý právě proto, že se nenechal jen „vést vlnami“, že se nenechal jen okouzlovat, nadnášet a nořit, nýbrž hleděl co možná nejlépe zachytit a zachovat všechny významy a metaforické roviny (což se především Zaorálkovi nedařilo)“ (Rybka in osobní e-mailová korespondence autorky, srpen 2018 [Cit. 2018-08-05]).
- 31 „V případech francouzštiny a češtiny je důležité mít dobrý smysl pro syntax, poněvadž francouzština má jinou větnou skladbu než čeština, dá se říct opačnou. Dlouhá a složitá souvětí představují proto často problém, například Proustovo *Hledání ztraceného času*, text založený na rozvíjení asociací, kde jedna vedlejší věta navazuje na druhou a ta zase na další a tak dále. Není to jako u Hrabala, který má sice také větu na pět stran, ale řečový proud plyne podle jiného principu. U Prousta všechno stále odpovídá zákonům francouzské syntaxe. První překlady *Hledání*, které dělal Jaroslav Zaorálek, vzdor tomu, že to byl skvělý a vynalézavý překladatel, nejsou skoro ke čtení, protože se velice držel francouzské větné stavby. Čeština takovou snadnou návaznost vedlejších vět neumožňuje, je to pro ni nepřirozené. [...] Co dokázal například s Proustem Jiří Pechar, je podle mě maximum. Za cenu určitého narušení plynulosti — protože problém vedlejších vět v podstatě vyřešil použitím různé interpunkce — konečně Prousta zpřístupnil českému čtenáři“ (Rubáš 2012, s. 44–45).

pochopitelně, že k změření jejich společenské hodnosti a tudíž také radosti, kterou pociťovala jeho sebeláska, když je přijímal ve svém domě, užil jako srovnávacího měřítka ne nejvznešenějších lidí, v jejichž společnosti se pohyboval před svou svatbou, ale dřívějších známostí Odettiných (Proust II/1 1928, s. 7).

[Voskovec] **Poněvadž** tím začínal druhý život (zároveň však i nadále navštěvoval sám své osobní přátele **a nechtěl jim vnucovat Odettu**, pokud ho sami nepožádali, aby je s ní seznámil), život společný se svou ženou, mezi novými lidmi, dalo by se ještě pochopit, kdyby pro posuzování jejich úrovně, **a tedy i pro uspokojení vlastní ctižádosti, když je hostil**, používal jako srovnávacího měřítka nikoli nejskvělejších osob, do jejichž společnosti chodil před svou svatbou, nýbrž dřívějších známých Odettiných (Proust II 1979, s. 10).

[Voskovec/Rybka/Pechar (rkp), shodné znění i v tištěném vydání 2012] **Jelikož** tím začínal **jakýsi** druhý život (zároveň však i nadále navštěvoval sám své osobní přátele, **kterým ovšem nechtěl vnucovat Odettu**, pokud ho sami nepožádali, aby je s ní seznámil), život společný se svou ženou, mezi novými lidmi, dalo by se ještě pochopit, kdyby pro posuzování jejich úrovně, **a tedy i uspokojení, které by se dostávalo jeho vlastní ješitnosti při styku s nimi**, používal jako srovnávacího měřítka nikoli nejskvělejších osob, do jejichž společnosti chodil před svou svatbou, nýbrž dřívějších známých Odettiných (Proust II 2012, s. 7).

PECHARŮV (VOSKOVEC A) PROUST

Z již zmiňovaných důvodů se původně Pechar podílel na překladu *Hledání* až od třetího svazku. Teprve revize textu pro druhé vydání mu umožnila překlad celého díla dotáhnout a sjednotit. Rozsah a hloubka těchto změn však zůstaly skryty, Pechar odmítl být pod překladem nově podepsán — byl zřejmě přesvědčen o tom, že jeho záahy nejsou natolik zásadní a rozsáhlé, aby se cítil být spoluautorem překladu. Jak uvidíme dále, jednalo se spíše o nápravu závažnějších nepřesností (tedy skutečně revizi, redakci) než o detailní přepracování překladu.

Jiří Pechar nám letos na jaře poskytl dokument nazvaný „Opravy *Hledání*“.³² Jde o poměrně obsáhlý textový soubor (99 stran záznamů s různou grafickou úpravou — dále zkracuji značkou „rkp“) vzniklý v době přípravy nového vydání Proustova *Hledání ztraceného času*, jehož se ujalo nakladatelství Rybka Publishers.³³ Dokument názorně naznačuje, k jakým změnám došlo v novém vydání *Hledání*, při revizi 1. a 2. dílu.³⁴

³² Jiří Pechar dokument poslal elektronickou poštou po předchozím telefonátu. Do mailové zprávy vepsal krátký vzkaz: „Tak toto jsou provedené opravy; čísla stránek se vztahují k 1. vydání“ (Pechar in osobní e-mailová korespondence autorky, duben 2018 [Cit. 2018-08-05]).

³³ Vyšlo jako „komplet v krabici“ v roce 2012.

³⁴ Opravy se týkaly pouze prvních dvou dílů, jak jsme si ověřili u nakladatele Michala Rybky: „Pan Pechar žádné změny dělat nechtěl a kromě běžných zásahů (například pravopisných)

Pecharův rkp má 99 stran a obsahuje 4 pododdíly s ne zcela lineární chronologií (detailní analýza ukázala, že přirozený sled čtyř částí by byl: 4-3-1-2).

Úvodní kratší část (s. 1-6 rkp) zahrnuje úpravy ze začátku druhého svazku, nadepsané „Opravy provedené ve 2. svazku Hledání ztraceného času“, uvedeny jsou pouze vybrané pasáže, popsány odkazem na paginaci (s. 35-40 tištěného vyd.), opravy jsou vpisovány přímo do textu (čteme tedy finální verzi) a vyznačovány tučně (písmo Times New Roman velikosti 12,5 bodu, řez základní, příp. polotučný); opravy se zde týkají jednotlivých slov, slovních spojení i celých vět. Tato část dokumentu ukazuje, jak hojně byly Pecharovy zásahy a jaký měly charakter. V případě druhého svazku šlo o velice pečlivé redakční čtení — Pechar očividně srovnává s originálem, text slovo za slovem zpřesňuje a cizeluje. Nejde pouze o záležitosti vycházející z porozumění originálu, případně o nalézání vhodnější formulace v češtině. Text všech sedmi svazků je totiž natolik provázan jasnými i značně nenápadnými aluzemi, vracejícími se motivy, postupně rozvíjenými obrazy (metaforami), že vyžaduje sjednocení jednotlivých řešených detailů a skloubení díla jako celku.

Druhá část (s. 6-61) navazuje bez nadpisu, oddělena jen asi 7 prázdnými řádky, je uvedena odlišným řezem písma (písmo Times New Roman velikosti 12 bodů, řez kurziva). Jedná se opět o opravy navrhované pro 2. (tištěný) svazek. Nejprve je zmíněno několik obecných doporučení,³⁵ dále vždy s odkazem na stranu tištěné verze a s uvedením komentovaného úryvku (základním písmem) následují konkrétní připomínky (kurzivou) ke stávající verzi textu, někdy spíš drobné lexikální opravy,³⁶ vždy doplněné vysvětlením, proč je nutné opravu provést. Pechar není direktivní, místy příznává váhání nebo vlastní nejistotu,³⁷ postupně jsou zápisy stručnější, Pechar opouští

text prakticky žádných větších úprav nedoznal. My jsme se poměrně dlouho potýkali s revizí Voskovcova překladu. Na tom se podílel i pan Pechar. O revizi Voskovcova překladu se v úvodu prvního svazku zmiňuji, ale jen stručně. Nechtěl jsem se o tom moc rozepisovat, je to trochu smutná záležitost. Pan Voskovec kvůli vážné nemoci překlad v podstatě nemohl dotáhnout do úplného konce, a tak jej ani nelze spravedlivě kritizovat za nepřesnosti, kterých bylo v překladu věru nemálo... Faktem je, že pan Pechar měl poněkud jiný přístup k překladu Prousta než pan Voskovec. Pechar je přesnější, měl vše více promyšlené, zdá se mi, že jen zřídka se mu stalo, že by neporozuměl proustovským významovým složitostem a nuancím. Voskovcův přístup se mi jevil poněkud „volnější“ (a proto i poněkud nespolehlivý), což je ale v tomto případě trochu nešťastné. Ale, jak jsem již napsal, kritizovat jej by nebylo na místě“ (Rybka in osobní e-mailová korespondence autorky, srpen 2018 [Cit. 2018-08-05]).

- 35 [Pechar] Voskovec někde přidává vysvětlující poznámky pod čarou — bylo by sice lepší vysvětlující informaci, pokud je nezbytná, nějak zamontovat do textu, ale když se uvádí pod čarou, je třeba připojit (Pozn. překl.) V posledním svazku jsou totiž časté i Proustovy vlastní varianty uváděné pod čarou. [...] Bylo by asi dobře nahradit všude výraz „stolník“ (maître d'hôtel) výrazem „správce domu“... (Pechar rkp, s. 6).
- 36 [Pechar; citováno s grafickým vyznačením dle rkp] Str. 77, ř. 12: „topinky“ — *raději ponechat výraz „toasty“ (paní Swannová si na anglické výrazy potrpí)*. Str. 82, ř. 4: „sprostá a zlá žena jako paní Bontempsová“ — *to je příliš silně negativní, spíše „šední a zlomyslná“ (tamtéž, s. 7)*.
- 37 [Pechar; citováno s graf. vyznačením dle rkp] Str. 81, ř. 6: „Bude jistě velmi výstřední“ — *snad „Bude to jistě někdo, jak se patří...“ (jde o anglický výraz „fast“, jehož významem si tu ovšem*

kurzívu, své návrhy uvozuje stručným „spíše“, „spíš jen“, „raději“, „snad spíš“, popř. je uvádí pouze přes pomlčku, vysvětlení doplňuje jenom někdy. V této části jde o opravy pro s. 76–194, často i více oprav na jedné straně, rozepsaných podrobně, jejich závažnost se liší.³⁸ Na s. 14 rkp devět volných řádků odděluje poněkud ráznější komentář týkající se případného sjednocení překladu výrazu „la patronne“ v celém díle.³⁹ Dále pokračují opět již popsáním systémem (zde již zcela bez užití kurzivy pro zpřehlednění) návrhy oprav pro s. 199–325. Strana 25 rkp končí v polovině, na s. 26 figuruje Pecharův delší „vzkaz“ komentující jeho přístup k opravám.⁴⁰ Navazuje opět soupis oprav pro s. 325–474.

Třetí část (s. 61–75) shrnuje opravy provedené v 1. svazku. Výchozím písmem je Times New Roman vel. 12, řez základní, nepřilíš systematicky se střídá s polotučným, pro zvýraznění je použita kurziva, popř. polotučná kurziva. Na s. 61 je po dvouřádkové mezeře nadpis „Opravy v 1. svazku“ a navazuje komentář „U prvního svazku, nakladatel Rybka vybral sám některé pasáže, na které jsem se měl podívat. Překlad některých z nich je dost nesnadný, ale pokusil jsem se problémy vyřešit. Změněná místa tisknu kurzívou, a to i drobné změny (třeba i jen vsunutí nějakého slůvka). Někde připojuji svoje poznámky tištěné s podtržením.“ Dále vždy překladatel s uvedením strany připojuje pasáže s již zanesenými změnami, pro přehlednost vyzna-

nejsem moc jistý) (tamtéž, s. 7). Str. 86, ř. 16: „nepřilíš vtipnou narážkou na Balzacovy romány ‚Temný bratranec‘ — snad spíš ‚bratranec Bětka‘, jde o narážku na román *La cousine Bette*, ale jméno *Bette* je pozměněno tak, aby znamenalo zároveň ‚hloupý‘, to se ovšem v češtině nepodobit nedá (tamtéž, s. 7). Str. 178, ř. 13: „šunkovité ‚pufny“ — nevím sice, co to je, ale určitě by tu stačilo uvést jen výraz ‚pufny‘, bez té šunkovitosti (tamtéž, s. 13).

38 [Pechar; citováno s graf. vyznačením dle rkp] Str. 159, ř. 4: „Nejste mi nějak krásná?“ — „Vy jste mi ale nějak krásná!“ ř. 5: „Ba ne, ...“ — „Ne, ...“ (tamtéž, s. 12). Str. 172, ř. 9–10 zdola: „pocházelo prý z pouhé žárlivé nedůtklivosti“ — „pocházelo z pouhé žárlivé nedůtklivosti“ *Jde o odmítnutou vypravěčovu domněnku, takže „prý“ tu není na místě* (tamtéž, s. 12).

39 [Pechar] Pokládám za dost nevhodné, když „patronne“ jako označení pí. Verdurinové návštěvničky jejího salónu je překládáno „paní domácí“ (připadá mi, že konotace slova jsou neslučitelné s jeho zpola bohémskou azspola [sic] velkosvětovou atmosférou); patron je buď označení šéfa nebo ochránce a bylo by asi nejlepší překládat patronne jako patronka (možný by byl i překlad „šéfová“, což by ovšem humorně označovalo jakési duchovní šéfovství, na které ta dáma aspiruje). Je ale pravděpodobné, že jsem se nevhodného označení musel kvůli jednotě nakonec přidržet i ve svém překladu, takže pokud by se změna provedla, musela by se slova „paní domácí“ nebo „domácí paní“ vysledovat ve všech svazcích překladu! (tamtéž, s. 14).

40 [Pechar; v rkp je pasáž v kurzivě] Možná že některé navrhované opravy nejsou zcela nutné, ale zejména v závěrečné části jsem našel hodně vyložených omylů. Ve svém překladu druhých dvou třetin jsem se musel chtít nechtě Voskocovi přizpůsobit v tom, že Rivebelle je překládáno jako Riva-Bella. Snad to tak překládal, protože znal nějaký hotel toho jména, ale je to naprostý nesmysl: má jít o francouzské městečko a je nepochopitelné, proč by jeho jméno mělo mít italskou podobu. Pokud by bylo možno na počítači vyhledat všechny výskyty toho slova (Riva-Bella v různých pádech a adjektivum [sic] riva-bellský), doporučoval bych to opravit! [odstavec] Při pročitání napsaného jsem zjistil, že jsem někde vynechal při udání stránky slovo [sic] „zdola“. Snad jsem to všude opravil, ale pokud ne a pokud někde nebude řádka odpovídat, je třeba počítat zdola (tamtéž, s. 26).

čenými kurzivou, kterou někdy ještě zdůrazňuje tučně. Pechar případně dopisuje i vysvětlení nebo se dělí o své pochyby.⁴¹ U některých záznamů se v komentářích objevuje nově též font Courier New vel. 12, písmo je navíc zvýrazněno tučně a červeně. Jindy Pechar výchozí písmo (Times New Roman) zvýrazňuje podtržením.⁴² Systém užívaného písma odráží složitost oprav a v podstatě také podchycuje způsob a charakter Pecharova dialogu s nakladatelem.⁴³ Soupis začíná poznámkou k opravě na s. 18 tištěného svazku, končí opravou pasáže na s. 373, celkem jde o 34 komentovaných úryvků — úpravy tudíž zdaleka nejsou tak časté, jako tomu bylo u druhého svazku.

Čtvrtá část rkp (s. 75–98) začíná nadpisem dole na s. 75 „Problematická místa v prvním svazku, na něž upozornil vydavatel a u nichž jsem proto navrhl [sic] změny“.

-
- 41 [Pechar; citováno s graf. vyznačením rkp, velikost písma je původně 12 bodů, zde menší] 18 Znova jsem usínal a občas jsem se probouzel jen na krátké okamžiky, které stačily, abych slyšel organické praskání dřevěných výplní, abych otevřel oči a upřel je do kaleidoskopu tmy, abych díky okamžitému záblesku vědomí vychutnal spánek, do něhož byl pohroužen nábytek i pokoj, ten celek, jehož jsem byl pouhou částkou a **s jehož bezvědomostí jsem rychle znovu splynul**. Nevím, co mají být ty „dřevěné výplně“, snad by bylo lépe napsat: organické praskání v dřevě nábytku (tamtéž, s. 61).
- 42 [Rybka; citováno bez jeho graf. vyznačení] 23 (V následujícím odst. užívá autor neologismu — transvertébration. Voskovec překládá dosti obecným výrazem „proměna“, angl. překladatel užívá „transsubstanciace“. Zajímavý je nápad německého překladatele, viz poznámka pod čarou.) [Pechar; doplňuje s podtržením] Myslím, že to, co napadlo německého překladatele, je do jisté míry vyjádřeno překladem „proměna, k níž došlo v jeho nitru“ (tamtéž, s. 62).
- 43 [Pechar; způsob graf. vyznačení nezachováváme, pouze popisujeme] 58 V následující [sic] pasáži adjektivum morale skutečně znamená „morální“, a nikoli jen duševní, i když takový význam může mít v jiných kontextech [sic]. Těžko přeložitelný je tu výraz „mobilière“, rozhodně to neznamená „movité“, spíš je to něco, co má podobné vlastnosti jako nábytek; a podobně výraz „lingères“, který proto překládám jako „prádelnickově čistotné“. „Gelé blanche“ není „bílý rosol“, ale jinovatka [až sem pasáž vyznačena podtržením] Teta obývala skutečně už jen dva sousedící pokoje a zůstávala odpoledne v jednom, zatímco se větral druhý. Patřily k těm provinčním pokojům, které — podobně jako jsou v některých krajích celé okrsky vzduchu nebo moře osvětleny nebo provoněny miliardami prvků, aniž je vidíme — [polotučně] nás okouzlují [polotučně červeně] tisícerými [polotučně černě] vůněmi vydechovanými ctnostmi, moudrostí, zvyky, celým [polotučně, červeně] jedním tajemným, neviditelným, hojným a morálním životem, jež se tam vznáší v ovzduší; jsou to zajisté vůně ještě přírodní a zbarvené časem, tak jako vůně sousední krajiny, ale zároveň už domácké, polidštěné a uzavřené, jemný, pilně vytvářený a průzračný rosol ze všeho ovoce, které rok dal a které se přestěhovalo ze sadu do spížirny; sezónní, ale spjaté s nábytkem a domácké, zjemňující jinovatkovou ostrost měkkostí teplého chleba, zahálčivé i přesné jako hodiny na vesnickém kostele, toulavé i spořádané, bezstarostné i předvídaté, prádelnickově čistotné, jitrní, zbožné a šťastné mírem, který přináší jen vystupňovanou úzkostlivost a prozaičnost, sloužící však tomu, kdo jimi prochází, aniž tam žil, jako velká zásobárna poezie. Vzduch tu byl naplněn nejdokonalejším tichem, tak výživným, tak šfavnatým, že jsem tam vstupoval s jakýmsi labužnictvím, zvláště za těch ještě chladných časných jiter velikonočních, kdy jsem je lépe vychutnával, protože jsem do Combray teprve právě přijel [kurziva, černě; jde o původní Voskovcův překlad beze změn] (tamtéž, s. 63).

Navazuje komentář vydavatele Rybky:⁴⁴ „V prvním svazku jsem udělal spoustu zá-
sahů, stále mám ale pocit, že to je jen zlomek toho, co by překlad potřeboval. Zde uvá-
dím jen místa, kterými si nejsem jist. Uvádím vždy širší okolí, aby byl zřejmý kontext,
a problematické místo samotné je vyznačeno červeně. Pokud budete moci, budu rád,
když se podíváte na celý odstavec, určitě občas narazíte na chybu nebo neobratnost
i ve větách, které nejsou červeně. (Většinou jsem do nich zatím nezasahoval). Všude
uvádím i franc. originál — je vložen do příslušné poznámky pod čarou vždy na téže
straně. [tato věta je vyznačena červeně] Uvádím vždy číslo stránky v knize, ale my-
slím si, že snad nebudete potřebovat ani české ani francouzské vydání. Snažil jsem
se, aby byl kontext dostatečně jasný.“ Text tvoří Rybkou vybrané úryvky doplněné
v poznámkách pod čarou o originální (francouzské) znění, přičemž francouzština je
zde uváděna fontem Courier New 12. V hlavním textu jsou vepsané Rybkovy dotazy,
popř. upozornění na sporná překladatelská řešení Voskovcova textu. V hlavním textu
i poznámkách pod čarou figurují též dohledané ekvivalenty z anglického, popř. ně-
meckého překladu a někdy také řešení překladu Heydukova⁴⁵ a Zaorálkova. Všechny
tyto komentáře jsou odlišeny různě — písmem Georgia 11,⁴⁶ Times New Roman 12,
Arial 10, někdy je použito červeného zvýraznění, někdy celý úryvek uveden tučně.
Komentované úryvky jsou opět uvedeny číslem stránky. Jde o stejný počet poznámek
(34) jako ve třetí části (komentují se identické úryvky, jen ve čtvrté části je navíc pasáž
ze s. 86 a chybí s. 220 — ve skutečnosti však úryvky souhlasí, jen v obou případech
buď Pecharovi, nebo Rybkovi vypadl odkaz na paginaci).

Třetí část je tedy Pecharova, zahrnuje již zanesená finální řešení odlišená kurzi-
vou (namátková kontrola vydání z roku 2012 potvrzuje, že změny byly zapracovány),
zatímco čtvrtá část rkp uvádí původní znění stejných vybraných úryvků a obsahuje
Rybkovy dotazy či prosby o schválení navrhovaných změn. Ač jde o tytéž úryvky, ko-
mentované a upravované jevy se v obou částech shodují jen částečně. Pechar zřejmě
při kontrole pasáží vybraných Rybkou naráží na další nepřesnosti a chyby. O této
„obrácené“ časové posloupnosti třetí a čtvrté části rkp svědčí i diskuse u některých
úryvků: nejčastěji Rybka klade otázku a Pechar ve své části doplňuje odpověď. Na-
příklad u překladu výrazu „transvertébration“: v poznámce ve čtvrté části je uveden
anglický ekvivalent a delší komentář k překladu v němčině. V třetí části je oprava Pe-
charem zapracována a vyznačena kurzivou, navíc je zde vložen vysvětlující dovětek.⁴⁷

44 Až po zevrubné analýze bylo zjištěno, že — ač to Pechar explicitně neuvádí — celý rkp
vznikl zřejmě sloučením několika dílčích souborů, přičemž čtvrtá část je dokument Ryb-
kův, třetí je pozdější text, kde na Rybku Pechar navazuje.

45 [Rybka] (Zde si nejsem jist oním „silence ignorant des choses inanimées“, které Hejduk
[sic], téměř vždy velmi spolehlivý, překládá takto: „mlčení ignorující věci neživé“. Prav-
du má spíš Voskovec, ne?) [Pechar] Ano, tady má nepochybně pravdu Voskovec (tamtéž,
s. 70).

46 [Rybka, graf. úprava rkp zde v citaci není zachována] Je me rendormais, et parfois je n'avais
plus que de courts réveils d'un instant, le temps [...] de goûter grâce à une lueur momen-
tanée de conscience le sommeil où étaient plongés les meubles, la chambre, le tout dont je
n'étais qu'une petite partie et à l'insensibilité duquel je retournais vite m'unir. Insensibili-
té, angl. Unconsciousness, Zaorálek má podle mě chybu: bezcitnost (tamtéž, s. 75).

47 Viz výše, pozn. 38.

Třetí část tak odráží celý „rozhovor“ nakladatele Rybky s Pecharem.⁴⁸ Některé Pecharovy vpisky jsou lakonické,⁴⁹ většinou se ale snaží podrobně vyložit svůj argument.⁵⁰

Shrneme-li obsah rkp, je jasné, že navrhované opravy mají rozdílný charakter: nejčastěji máme co do činění s nahrazením nevhodně zvoleného výrazu, s opravou významových chyb (vycházejících z nepochopení originálu nebo nepřesného převodu), s úpravou složitých souvětí či obecněji slovosledu (snaha o logičtější návaznost, zásahy do syntaxe, rozšíření o další vedlejší větu, nutná explicitace, jindy kondenzace sdělení), zvláštní pozornost Pechar věnuje převodu metaforických vyjádření a abstraktních výrazů (někdy rázu filosofických termínů), méně častá je snaha o aktualizaci jazyka.

Diskuse o tom, že je Zaorálkova (dnes má již prokazatelně archaický nádech, naproti tomu francouzský text jako by nestárl) či Voskocova (s drobnými, ale častými nepřesnostmi způsobenými tím, že překladatel nestihl svou práci dokončit) verze „čtivější“, možná vychází z individuálního čtenářského nastavení, při srovnání všech verzí ale toto hodnocení neobstojí (a zde je vidět, jak vratkou pomůckou je sebelépe definovaná „norma“, s níž ovšem zůstáváme vždy jen v obecné poloze). Pechar při hlubokém vhledu do významového systému textu (a díla) rozhodně neupozaduje možnosti češtiny, jeho formulace naopak při vší věrnosti originálu dokážou text v češtině dostatečně zpřehlednit a správně strukturovat. *Hledání* není jednoduché čtení,

48 Diskuse ukazuje, jak pečlivá byla redakční příprava nového vydání — Rybka (s pomocí O. Sixtové zmíněné v předmluvě v I. svazku) provádí běžnou redakci, Pechara oslovuje jen s problémy hlubšího rázu. Zároveň záznamy dokládají Pecharovu schopnost nejen rozhodovat u dílčích řešení, ale i jeho kompetenci z hlediska udržení sedmisvazkového díla jako uceleného myšlenkově-výrazového konceptu: [Rybka] (Tady mě kvůli jednotnosti zajímá, jak ve své části překládáte „du côté de Guermantes“, „du côté de Méséglise“) [Pechar cituje] Největším půvabem guermanteské strany je, že tam člověk má vedle sebe skoro stále tok Vivonny. ... Jestliže jít na méségliseskou stranu bylo dost prosté, jít směrem ke Guermantes bylo něco jiného, protože to byla dlouhá procházka a člověk chtěl mít jistotu, jaké bude počasí. [Pechar doplňuje vysvětlení] Jak vidíte, pokládám za vhodné střídat obraty „guermanteská strana“ a „jít směrem ke Guermantes“ [sic], to první se musí užít tam, kde je řeč o tom rozdělení prostoru krajiny, jak existovalo ve vypravěčově dětství, a metaforicky se to pak v dospělosti přenáší i na dvě odlišné společenské vrstvy, v nichž se ocitá (tamtéž, s. 68).

49 [Pechar] Tady má konec poslední věty odlišný smysl od toho, který mu dává Voskocův překlad! (tamtéž, s. 69).

50 [Rybka; graf. zvýraznění, tj. různé typy písma a barevné značení, zde není zachováno] (Tady mi jde hlavně o úvahu, zda si můžeme dovolit změnit metaforu possession physique — où d'ailleurs l'on ne possède rien — a nahradit ji „tělesným spojením“ — kterým se ostatně s ničím nespojujeme —. Česky to zní sice přijatelně, ale zdá se mi, že u Prousta nelze metaforická vyjádření jen tak bez rizika nahrazovat. Budu rád, když pročtete odstavec celý. Díky.) [Pechar] Jak uvidíte, pokládal jsem za nezbytné uchovat tu myšlenku o tom, že prostřednictvím „possession physique“ se muž ničeho nezmocňuje, ale toho jsem mohl dosáhnout jen určitým volnějším navázáním. Za chybnou pokládám [sic] u Voskocve také formulaci „člověk se snaží být k ženám blazeovaný“: tady jde naopak o to, že ve vztahu k nim skutečně blazeovaný je, ale za uvedených okolností tato blazeovanost mizí!“ (tamtéž, 69).

proč je tedy pro českého čtenáře zjednodušovat? Pročítat dokument zaznamenávající opravy navrhované pro nové vydání *Hledání* poskytuje mnoho cenných informací, argumentů pro obhajobu „Pecharovy“ revidované verze a mj. i celkem napínavý zážitek. Dopřejme si na závěr jednu takovou textovou procházku:

[Proust, citovaný Rybkou] Si alors Françoise, remplie comme un poète d'un flot de pensées confuses sur le chagrin, sur les souvenirs de famille, s'excusait de ne pas savoir répondre à mes théories et disait : « Je ne sais pas m'exprimer », je triomphais de cet aveu avec un bon sens ironique et brutal digne du docteur Percepied ; et si elle ajoutait : « Elle était tout de même de la parentèse, il reste toujours le respect qu'on doit à la parentèse », je haussais les épaules et je me disais : « Je suis bien bon de discuter avec une illettrée qui fait des cuirs pareils », adoptant ainsi pour juger Françoise le point de vue mesquin d'hommes dont ceux qui les méprisent le plus dans l'impartialité de la méditation, sont fort capables de tenir le rôle, quand ils jouent une des scènes vulgaires de la vie (Pechar rkp, 84).

[Zaorálek; dohledáno pro názornost] Pakliže v takových případech Františka, jsouc naplněna jako básník proudem změtených myšlenek o žalu a o rodinném smutku, se omlouvala, že nedovede na mé teorie odpovědět, a říkala: „Já to neumím říct,“ triumfoval jsem nad tímto doznáním s ironickou a krutou upřímností, hodnou doktora Percepieda; a dodala-li: „Ale ona vzdor tomu patřila do rodiny a úcta k rodině vzdor tomu zůstává,“ pokrčil jsem jen rameny a řekl jsem si: „Nač bych se přel s hlupačkou, která se tak chybně vyjadřuje,“ přijímaje tak k posouzení Františky mrzké hledisko lidí, z nichž ti, kteří nejvíce pohrdají vulgárnostmi života, dokud o nich jen přemýšlejí, mívají často veliké vlohky k nim, jakmile se octnou v životě skutečném“ (Zaorálek I/1., s. 165).

[Rybka vyznačuje pasáž z Voskovce Pecharovi] Když se pak Františka, naplněna jako básník [polotučně, černě] proudem nejasných myšlenek o zármutku a o rodinných vzpomínkách, omlouvala, že nedovede na mé teorie odpovědět, a řekla: „Nedovedu se vyjádřit,“ zajásal jsem v duchu nad tím přiznáním s ironickou a drsnou dobromyslností, hodnou doktora Percepieda; a jestli dodala: „Patřila přec jenom do pokrevnosti, vždycky je tu ještě úcta, kterou je člověk povinen pokrevnosti,“ řekl jsem si: „Že mě to nemrzí, přít se s nevzdělanou osobou, která se takhle vyjadřuje,“ a tím jsem zaujal při posuzování Františky nízké hledisko lidí, jejichž úlohu v některém všedním životním výjevu jsou velmi dobře schopni sehrát právě ti, kdo jimi při nestranném uvažování nejvíce pohrdají. [polotučně, červeně] (Pechar rkp, 84).

[Pechar komentuje] V následující pasáži jde o obtížně řešitelný překladatelský problém. Františka totiž místo slova parenté, příbuzenství, řekne slovo zdánlivě odvozené od téhož kmene, ale ve skutečnosti pocházející z řečtiny: parentèse (to by se ovšem psalo s h: parenthèse) a znamenající „závorka“. Na to právě navazovala vypravěčova pohrdavá myšlenka, od níž se nicméně distancuje, protože v ní vidí něco, co sám u jiných lidí odsuzoval. Ve Voskovcově překladu

zůstávají myšlenky vypravěče v této souvislosti zcela nepochopitelné. Protože Františčinu chybu samozřejmě není možno „přeložit“, je nutno ji nahradit nějakou jinou chybou stejně nápadnou, třeba na jiném místě její promluvy, tak aby v souvislosti s ní měla vypravěčova myšlenka smysl. To jsem se pokusil udělat a řešení není samozřejmě ideální; kdyby vás napadlo lepší, nemám nic proti tomu moje řešení nahradit jiným. „Bon sens“ neznamena ovšem dobromyslnost, ale normální „zdravý rozum“ (tamtéž, 66).

[Pechar — navrhovaná finální verze] Když se pak Františka, naplněna jako básník [polotučně černě] proudem nejasných myšlenek o zármutku a o rodinných vzpomínkách, omlouvala, že nedovede na mé teorie odpovědět, a řekla: „Nedovedu se vyjádřit,“ zajásal jsem v duchu nad tím přiznáním [polotučně červeně] s drsnou ironií zdravého rozumu, hodnou doktora Percepieda; a jestliže dodala: „Patřila přece jen do příbuzenstva, člověk je přese všechno povinen zachovat despekt k příbuzenství,“ pokrčil jsem rameny a řekl jsem si: „To mi tak stojí za to, diskutovat s nevzdělanou osobou, která si takhle plete respekt s despektem,“ a zaujal jsem takto při posuzování Františky nízké hledisko lidí, jejichž úlohu jsou ti, kteří jimi při nestranném uvažování nejvíc pohrdají, docela dobře s to sehrát, když jde o jeden z banálních životních výjevů [kurzivou] (tamtéž, 66).

[publikovaná verze, zvýrazněny změny oproti Pecharově návrhu z rkp] Když se pak Františka, naplněna jako básník proudem nejasných myšlenek o zármutku a o **rodinné pietě**, omlouvala, že nedovede na mé teorie odpovědět, a řekla: „Nedovedu se vyjádřit,“ zajásal jsem v duchu nad tím přiznáním s **krutou** ironií zdravého rozumu, hodnou doktora Percepieda; a jestliže dodala: „Patřila přece jen do příbuzenstva, člověk je přese všechno povinen zachovat despekt k příbuzenství,“ pokrčil jsem rameny a řekl jsem si: „To mi tak stojí za to, diskutovat s nevzdělanou osobou, která si takhle plete respekt s despektem,“ a zaujal jsem takto při posuzování Františky nízké hledisko lidí, jejichž úlohu jsou ti, kteří jimi při nestranném uvažování nejvíc pohrdají, docela dobře s to sehrát, když jde o jeden z banálních životních výjevů (Proust I 2012, s. 140).

ZÁVĚR

S odkazem na soupis Pecharových oprav I. a II. svazku *Hledání* lze jednoznačně říci, že změny rozhodně byly ku prospěchu věci. Výše zmíněná kritika „teoretické pečlivosti, která často brání plynulému toku textu“ (Charvát 2013) je nepodložená, vychází možná z předpojatosti, z blíže nespecifikovaného dojmu z četby. Naopak pečlivé srovnání všech verzí — a jejich kolace se zdrojovým textem — dokládá, že Pecharovy formulace k Proustovi sedí, jsou koncepční, podložené studiem všech nuancí díla a v neposlední řadě i „čtivé a plynulé“. Mnoho konkrétních příkladů toho, jak Pechar „čistí“, s ohledem na originál zlogičtuje a odlehčuje dlouhá proustovská souvětí a periody, jež si ovšem v jeho podání principiálně zachovávají stále svůj původní tvar, nabízí pracovní dokument, který nám Pechar poskytl. Stejně tak lze (pracněji) vyhledávat na-

mátkou pasáže ve všech vydaných překladech: poslední varianta z roku 2012 s přehledem „vyhrává“. V prvním dílu se Pechar věnoval spíše jen úryvkům, které předem vybral nakladatel, zato druhý díl čte a opravuje stránku za stránkou.

Slavný francouzský incipit se těžko může uložit v českém povědomí, a má to mnoho důvodů. Prousta zdaleka nečteme tak často a intenzivně jako Francouzi, obecně nejsme tak pečliví a osvětlení čtenáři jako Francouzi (přínejmenším gymnaziální výuka literatury se stále dost liší). Navíc máme k ruce hned několik překladů a několik vydání *Hledání*. Poslední, snad již takřka dokonalá verze je z roku 2012 a tedy poměrně mladinká: a i když se nestala bestsellerem, může nás aspoň těšit vědomí, že nám nabízí Prousta, který má k Proustovi opravdu hodně blízko. Je to sice „Pecharův“ Proust, ale překladatel zde velice příkladně svou osobu upozaduje, přičemž dělá vše pro zachování významu a vystižení stylistické specifčnosti kanonického díla francouzské i světové literatury.

LITERATURA:

- Berman, Antoine. *La traduction et la lettre ou l'auberge lointain*. Paris : Seuil, 1999.
- Fulka, Josef. Doslov k českému vydání. In Proust, *Hledání ztraceného času VII*. Praha : Rybka Publishers, 2012, s. 364–411.
- Charvát, Martin. „Marcel Proust: Hledání ztraceného času.“ *Tvar*, č. 6, 2013. Také [online]. Dostupné z <http://old.itvar.cz/cz/2013/06-2013-proust-580.html>. [Cit. 9.9.2018].
- Chesterman, Andrew. *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1997.
- Levý, Jiří. *Umění překladu*. 4. upr. vyd. Praha : Apostrof, 2012.
- Mounin, Georges. *Les Belles Infidèles*. Paris : Cahiers du Sud, 1955.
- Mundevová, Lenka. *Překlad prostředků mluvenosti v beletrii. Stoletá historie překladu Maupassantovy povídky Ivrogne*. Praha : FF UK, 2018.
- Pechar, Jiří. „Slovo úvodem“. In Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času I*. Praha : Odeon, 1979, s. 7–12.
- Pechar, Jiří. *Otázky literárního překladu*. Praha : Československý spisovatel, 1986.
- Pechar, Jiří. *Interpretace a analýza literárního díla*. Praha : Filosofia, nakladatelství FÚ AV ČR, 2002.
- Pechar, Jiří. „Ve stopách Jiřího Levého“. Králová, Jana (ed.). *Translatologica Pragensia X*, Praha : Univerzita Karlova — Nakladatelství Karolinum, 2018.
- Proust, Marcel. *A la recherche du temps perdu. II A l'ombre des jeunes filles en fleurs*. Paris : NRF, 1918, s. 7.
- Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času. I Swann*, 1. sv. *Combray*. Přel. Jaroslava Vobrubová-Koutecká a Jaroslav Zaorálek. Praha : Odeon, 1927.
- Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času. II Ve stínu kvetoucích děvek*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha : Odeon, 1928.
- Proust, Marcel. *A la recherche du temps perdu. I Du côté de chez Swan*. Paris : Gallimard, 1954.
- Proust, Marcel. *Swannova láska*. Přel. Josef Heyduk. Praha : SNKLU, 1964.
- Proust, Marcel. *Eseje. Zamyšlení nad Sainte-Beuvem*. Přel. Věra Dvořáková. Praha : Mladá fronta, 1968.
- Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času. I Svět Swannových*. Přel. Prokop Voskovec. Odp. redaktorka Jarmila Fialová. Praha : Odeon, NKLU, 1979.
- Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času. II Ve stínu kvetoucích děvek*. Přel. Prokop Voskovec. Odp. redaktorka Jarmila Fialová. Praha : Odeon, NKLU, 1979.
- Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času. I Svět Swannových, II Ve stínu kvetoucích děvek, III Svět Guermantových, IV Sodoma a Gomora*,

- V *Uvězněná, VI Uprchlá, VII Čas znovu nalezený*. Praha : Rybka Publishers, 2012.
- Rybka, Michal. „Léčba Proustem“. In Proust, Marcel. *Hledání ztraceného času I*. Praha : Rybka Publishers, 2012, s. 1–6..
- Spitzer, Leo. „Ke stylu Marcela Prousta“. Přel. Jiří Stromšík. In Spitzer, Leo. *Stylistické studie z románských literatur*. Praha : Triáda, 2010, s. 416–499.
- Spitzer, Leo. *Stylistické studie z románských literatur*. Přel. Jiří Pelán a Jiří Stromšík. Praha : Triáda, 2010.
- Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia : Benjamins, 1995.
- Šalda, František Xaver. „O dnešním položení tvorby básnické“. *Šaldův zápisník V. 1932–1933*. Praha : Otto Girgal, 1928–1937. Také [online]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz> [Cit. 6.9.2018].
- Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London : Routledge, 1995.
- Voldřichová-Beránková, Eva. „Hledání ztraceného času jako dárek ke dvacetinám“. *Plav* 2012, č. 5–6, s. 77.
- Zábrana, Jan. *Potkat básníka*. Praha : Odeon, 1989.

